

צובע אחר צובע

היחם לבישול אחר בישול

בשו"ת אבני נזר ביקש להשוות דין צובע לדין מבשל, וכשם שחילקו שם בין בישול כמאכל בן דרוסאי לבישול כל צרכו, ונחלקו הראשונים אם שייך בישול בתוספת הבישול לאחר מאכל בן דרוסאי עד שיתבשל כל צרכו, כן יש לדון גם בצובע, וז"ל:

נסתפקתי בצמר שלא נצבע כל צורכו. ובא אחר וצבעו לגמרי. או שאף אחר כך לא נצבע לגמרי רק שהוסיף על צבעו הראשון אם חייב חטאת. או פטור אבל אסור. או מותר לכתחילה... ויש לדמותו לתבשיל שנתבשל כמאכל בן דרוסאי שלדעת קצת פוסקים שוב אין בו איסור בישול אפילו לכתחילה¹. (סי' קעב)

והסיק שם, לאור הבנתו בדברי השו"ע, שיש איסור דאורייתא בתוספת צבע, עד שיהיה צבוע כל צרכו, ויישב כן גם את דברי הבבלי והירושלמי. אולם היה ברור לו שלאחר שנצבע כל צרכו אין לאסור²:

מיהו בנצבע כל צורכו ונתייבש ובא אחר והוסיף וקלט עוד אין ראי' לאסור.

והנה לענ"ד יש לדון בכל דבריו – הן בעצם ההשוואה לבישול והן במסקנתו לגבי צביעה אחרי כל צרכו, משום שנראה לענ"ד שיש לחלק מהותית בין בישול לבין צובע. עניינו של מבשל הוא להכשיר את האוכל לאכילה, ובזה נחלקו ראשונים אם סגי באכילת דחק כמאכל בן דרוסאי או שצריך שיכשירנו לאכילה רגילה. לכן פעולת בישול שלאחר הכשרה לאכילה אין בה איסור תורה, ואם היא נעשית שלא על האש הרי היא מותרת לגמרי (שאיין בה חשש חיתוי וכיו"ב). לעומת זאת,

¹ עיין בטללי שבת א' (עמ' 281 ואילך) שהבאנו מחלוקת הראשונים אם לאחר שהתבשיל הגיע למאב"ד יש בתוספת בישול איסור תורה, איסור דרבנן או היתר גמור.

² בתוך דבריו שם הקשה האבני נזר איך אפשר להעלות על הדעת להתיר לכתחילה, והלא בכתב ע"ג כתב יש לפחות איסור דרבנן, ותיירץ: "ולא דמי לכתב על גבי כתב דמכל מקום אסור, דשאני התם דהחיוב על האות והרי הדיו שהוסיף ונעשה אות לא ה' מתחילה אות על כן אסור, מה שאין כן בצובע שהחיוב על תיקון הצמר והרי הצמר ההוא כבר נצבע מתחילה".

מהותו של צובע היא צביעת הדבר הנצבע, וכל שמוסיף בצבע יותר – הרי זה צובע, ולא שייכים בזה גבולות עקרוניים. אמנם, נראה לי פשוט שאין לחייב על כל תוספת צבע קלושה אם אין בה חשיבות ומשמעות, שהרי מלאכת מחשבת אסרה תורה, וכדברי רש"י (ביצה יג ע"ב) שמלאכת מחשבת היא מלאכת אומנות – דהיינו שיש בה ערך מוסף משמעותי. מ"מ נראה שאיסור דרבנן יש בכל פעולה שכזו – מאחר שעקרונית ניתן להגיע בזה לאיסור תורה של צובע. וחמור בעיני דינו של צובע מדינו של כותב, ששם עיקר הדבר הוא באות הכתובה, וכיוון שנכתבה האות – שוב אין אלא איסור דרבנן בכתב ע"ג כתב, אבל בצובע יש איסור דאורייתא בכל חיזוק של הצבע.

מגים

יש להביא ראיה לדברינו מן הסוגיה (יח ע"ב), שהקשו למה לא חוששים לחיתוי והגסה בנתינת צמר ליורה מבעוד יום, ותירצו בגמ' שמדובר ביורה עקורה מן האש שאין בה חשש חיתוי, וטוחה בטיט שאי אפשר להגיס בה. ופירש שם הריטב"א:

שלא אמרו שיש מגיס ביורה עקורה אלא בצבע, כי כל זמן שהוא מגיס בה מקליט הצבע יפה, אבל בתבשיל אין בו משום בישול דאורייתא אלא כשהוא על גבי האור וקודם שיגיע למאכל בן דרוסאי.

מוכח מדבריו שיש לחלק בין בישול לצובע, ובצובע כל זמן שקולט הצבע יפה יש לחייב בזה³. וכן כתב בחידושים המיוחסים לר"ן שם:

ודילמא מגיס. פי' **וחייב משום צובע**⁴ ואפי' בעקורה שעל ידי הגסה הוא קולט את העיץ יפה.

וכן היא שיטת הרא"ש וז"ל:

³ נראה לי שמוכח שמדובר באיסור תורה, כי הגמרא שואלת למה לא נגזור שמא יגיס, ומוכן שיש להקשות שנגזור רק אם מדובר באיסור דאורייתא, ופשוט.

⁴ וכן היא שיטת הרמב"ן שם שמחלק בין בישול לצבע: "ומיהו לא חיישינן דילמא מגיס כדחיישינן בצובע שאין דרך כל כך להגיס בה אלא משעה ראשונה כדי שיתערב הכל ויתבשל, ונראה דלא מיחייב אלא בהגסה ראשונה שאינו מתבשל מהרה אלא בהגסה זו שנמצא אף הוא מבשל ובהוא ליכא למיחש כדאמרינן קדרה חיתא שרי, אבל משהגיס דבלאו הכי מתבשל אף המגיס פטור דמאי עביד".

והא דפריך בפרק קמא והלא מגיס אפילו ביורה רותחת איכא למימר סמנין לצובע בהן צריך בישול לעולם אי נמי לאו משום בישול פריך אלא משום צובע כשהוא מגיס מכניס הסממנין בצמר. (פ"ג ס"י יא)

אמנם, מדברי הרשב"א שם נראה שסובר שיש להשוות צביעת הצמר לבישול:

ומיהו בשקלט את העין איכא למימר דמותר אפילו בשאינה עקורה וטוחה דומיא דקדירה היכא דבשיל דשרי ולא גזרינן משום חתוי דגחלים, ומשום מגיס נמי ליכא דמשקלט את העין ליכא משום מגיס, ואיכא למימר דדוקא טוחה הא לאו הכי לעולם אסור גזירה משום מגיס ולא דמי לקדירה דדרכן של סמנין להגיס תדיר כדי שלא יחרכו וצ"ע.

מצד אחד נראה שנוטה לומר שאחרי קליטת העין שוב אין משום צובע, וכפי שקיי"ל גבי בישול, ומצד שני נוטה לחוש להגסה בצבע יותר מבישול, ומשמע שיש צובע גם לאחר שקלט העין. אלא שאף בזה לא הדגיש הרשב"א את השיפור בצבע בעקבות ההגסה, אלא דווקא את הצורך בהגסה כדי להגן על הבגדים מפני חריכתם⁵, וצ"ע. והמאירי כתב שני הטעמים לאסור ההגסה בצמר:

יש מפרשים שלא נאמר אלא בצמר ליורה שדרך הגסתה בכך וצריך להגיס בה תמיד שלא יחרך, או שאפשר שהצמר מצטבע בהגסה וכן שהוא מתכוין לכך ר"ל להצטבע יותר בחוזק בהגסתה.

ולהלכה פסק בשו"ע:

אבל צמר ליורה אף על פי שקלט העין אסור להגיס בו. (שיח, סעיף יח)

ובפרי מגדים העיר על ההבדל בין הר"ן לבין הרא"ש, שלפי הר"ן הוא רק כדי שלא ייחרך ולפי הרא"ש הוא חייב משום צובע מפני שהצמר נצבע טוב יותר, ואע"פ דתרווייהו מחייבים לפי הבנתו, יש נ"מ אם אין היד סולדת – שלפי הר"ן מותר ולפי הרא"ש אף זה חייב משום צובע, וז"ל:

⁵ ואם נאמר שאינו מדבר על תוספת הצבע אלא על ההגנה, יש לומר שהוא רואה את פעולת ההגסה כתורתם למלאכה לאו דווקא בתוספת צבע אלא בהשגת תוצאה טובה יותר עבור הצבע. וראה מה שהארכנו בזה בטללי שבת א' (עמ' 333 ואילך) בעניין הגסה. אמנם, מדברי הר"ן על הרי"ף משמע קצת שמקליטת העין ואילך שוב אין בזה משום צובע מדאורייתא, ומכל מקום יש איסור דרבנן להגיס, ואולי זו גם כוונתו של הרשב"א. וז"ל הר"ן ו' ע"ב באלפס: "ומיהו ה"מ בקדרה אבל בצמר ליורה לעולם אסור להגיס בו שאע"פ שקלטו העין דרך הצבעים להגיס בהם תמיד כדי שלא יחרכו", וצ"ע.

אלא מיהת בצמר כתב שם אפילו קלט העין אסור להגיס ביורה עקורה, אי מטעם הטור כאן, דלעולם צריכים הסמנים בישול ולא שייך בהו כל צרכו, או כטעם הר"ן [שם ו, ב ד"ה ומדאמר] דלא יחרוך, דרך הצובעים להגיס וממלאכת הצביעה היא, וחייב משום צובע. ואם כן בכלי שני או אין יד סולדת בו שרי להנך טעמים. אבל התוספות שבת י"ח ב' ד"ה דלמא, משום צובע, וכפשוטו, וכמו שכתב הרא"ש פרק כירה [שם] בתירוץ הב', דנכנס הסמנים בצמר (לא כפירוש הר"ן), ואם כן אף בכלי שני ואין יד סולדת בו יש לומר דחייב מן התורה כהאי גוונא. (אשל אברהם ריש סי' רנב ס"ק ב')

ואפשר שאף האגלי טל מודה לזה למסקנה, שהרי לא כתב בסוף דבריו אלא שאם כבר צבעו כל צרכו ונתייבש הצבע, ובא אחר והוסיף וקלט עוד – שאין בזה משום צובע. ומשמע שקודם שנתייבש – אף הוא מודה שיש לחייב כל זמן שקולט את הצבע, וצ"ע.

ומיהו גם באופן זה, שכבר נתייבש ובא לצבוע עוד, נראה מסתימת הפוסקים שיש לאסור, משום דצובע הוא כל פעולה שמועילה לחזק את הצבע ולהבליטו.

צחצוח נעלים

ובהקשר זה נזכיר את מה שכתב במשנה ברורה:

צריך לזהר מטעם זה שלא למשוח מנעל חדש בשמן [ובח"א כתב דחיובא נמי יש בזה] ויש אוסרין גם במנעל ישן ובפרט בזמן הזה דנפשי עמי הארץ ויבואו להקל גם בחדשים בודאי יש להחמיר בכל גווני [היינו מטעם מעבד, שהשמן מעבד ומרכך את העור] וכ"ש אם כונתו במשיחת השמן כדי שיהיה המנעל שחור נראה דיש לאסור לכו"ע משום חשש צביעה.

(שכו, ס"ק יב)

נראה מדבריו שלא החליט לאסור משום צובע ורק חשש לזה, והיה מקום לומר שהטעם לכך הוא מפני שהנעל כבר שחורה, ואין זה ברור לחייב בצובע לאחר צובע, אף שמחזק את הצבע השחור. אך נראה שאין זה נכון, שהרי בסי' שכח ס"ק קמו כתב בשם המגן אברהם שאסור להניח בגד אדום על גבי מכה מפני שצובע את הבגד, ואע"פ שהוא כבר אדום, וכבר העיר באבני נזר על דברי המג"א הללו לפי הבנתו שאין צובע אחר צובע. אבל המג"א והמשנ"ב סבורים כנראה שיש לחייב גם בצובע אחר צובע, ולפיכך נראה יותר לומר שספקו של המשנה

ברורה הוא מטעם אחר – שהשמן אינו צבע, ורק שהוא מכהה את צבע העור, ולכן יש לחוש בזה שמא יש בו משום צובע.

אמנם, לפי זה מסתבר שיש לחייב משום צובע על צחצוח הנעליים במשחה שחורה⁶, שהרי פשיטא שמתכוון להוסיף צבע ולחזק את צבע הנעליים, ועושה כן בחומר צובע⁷. אולם לאחר העיון נראה לי שאין לחייב משום צובע במשחת נעליים מפני שאינה דבר המתקיים, וחלוקה משחת נעליים מצבע – שהצבע הוא דבר המתקיים ונספג היטב בעור, ואילו משחת נעליים אינה צובעת אלא לפי שעה ואינה נספגת לגמרי בעור של הנעל, וידוע שצריך לצחצח את הנעליים מידי פעם מפני שהצבע וההשחרה אינם מועילים אלא לזמן קצוב. ואולי זהו טעמו של המשנ"ב שכתב שהוא רק חשש צובע ואינו צובע גמור, וצ"ע.

מלבד האיסור דממרח, כמובן.

6

וכן כתב בשו"ת שבט הלוי ח"א סי' ק, והביא שם דברי שו"ת תשורת ש"י הסובר שאין לחייב משום צובע משום שאין צובע אחר צובע כשם שאין כותב אחר כותב, והיינו כשיטת האבני נזר הנ"ל. אך שבט הלוי חלק עליו, וכבר כתבנו למעלה שאין לדמות כותב לצובע.

7

ובתוך דבריו כתב להסביר דין כותב דיו על גבי סיקרא שחייב משום כותב בשבת: "נראה לענ"ד פשוט דאין צובע דומה לכותב בזה, והסברא פשוטה, דאין עיקר כוונת הכותב על הצביעה אלא על הכתב, וכיון דבכתב עצמו אינו מחדש דבר אינו חייב, משא"כ בדיו ע"ג סיקרא דנתחדש כתב חדש דחייב משום כותב". וגם מתוך הסוגיה בגיטין יט ע"א נראים הדברים שהפער בין דיו לסיקרא אינו רק בצבע הכתוב אלא באיכות הכתיבה, ולפיכך יש בזה דין כותב ומוחק, כמבואר בסוגיה שם.

